

Tóth Gergely kulcsfontosságú megállapítása, hogy a *De monarchia...* nem csak történeti műként értelmezendő: sokkal inkább illeszthető a korszak államtudományi, illetve politikai irodalmának keretei közé, amely az államok működésének általános jellegzetességeit kutatta, és kútfőiben is efféle szabályszerűségeket keresett. Ez a sajátosság nem mellesleg Révay forráshasználatát is befolyásolta: a rendelkezésére álló történeti anyagban gyakran az államtudományi érdeklődésének, illetve saját politikai nézeteinek megfelelően szelektált. Ennek köszönhetően nagy hangsúlyt kapott nála az uralkodó jogainak és kötelességeinek kérdése, a király és az alattvalók viszonya, továbbá a rendiség és a rendi jogok témaköre – különös tekintettel a király- és nádorválasztásra –, a pápa- és klérusellenesség, az egykori magyar birodalom víziója és hanyatlásának okai (az oszmánok terjeszkedésével egybekötve) és a Szent Korona sorsának elbeszélése. Utóbbi kapcsán meg kell említeni, hogy Révay aprólékosan kidolgozta a korona görög eredetének elméletét. A koronaőr feltételezése egy félreértésen alapult, és a szerző pápaellenessége is közrejátszott benne, azonban a teória mégis komoly lépésnek tekinthető az ereklje részleges bizánci eredetének megértéséhez, és a későbbi szerzők is főként ezt az elméletet vették át Révaytól.

Ami pedig a koronaőrnek az államok működésével kapcsolatos szentenciáit illeti, a szövegben hemzseggő példák közül számomra az a szakasz volt érdekes, amely Orseolo Péter király III. Henrik német uralkodóhoz történő meneküléséről szól. Mint ismert, Péter a magyar trón másodszori megszerzéséhez Henrikől kért segítséget, Révay pedig az erről beszámoló leírásához hozzáfűzte általános vélekedését: a trónfosztott családok jellemzően az állam elleni összeesküvésekkel szerzik vissza királyságukat. Ugyancsak tanulságos az az aforizma, melyet a szerző Hunyadi János kormányzóvá választása kapcsán fogalmazott meg: szerinte mind a népnek, mind az új fejedelemnek az a legfőbb érdeke, hogy a régi államformát visszaállítsa. Mai szemmel nézve talán mosolygásra késztető, ugyanakkor figyelemreméltó Révay azon megállapítása is, amellyel a könyvnyomtatás, illetve a korszakban felduzzadó pamflet-irodalom veszélyeire hívta fel a figyelmet: szerinte a kazsi nyomdászműhelyeket nem ártana ideiglenesen bezárni, de legalábbis a tisztesség és a becsület keretei közé szorítani. Az mindenesetre a fenti néhány példából is látható: Révay olyan intelmeket és bölcsességeket fogalmazott meg, amelyek bármelyik történelmi korban aktuálisak lehetnek.

Révay Péter *De monarchia...* című országtörténetének kiadása egyrészt önmagában értékes eredmény, hiszen a magyarországi neolatin történetírás egyik legjelentősebb szövegét sikerült közérthetővé és használhatóvá tenni. A kora újkori latin irodalom területén azonban még nagy mennyiségű kiadatlan, vagy kevésbé ismert szöveg vár a Tóth Gergelyhez és társaihoz hasonlóan megszállott kutatókra. Számukra pedig ez a színvonalas kiadás jó példát, mi több, motivációt jelenthet, hiszen, ahogy az előszóban olvashatjuk: ha elég időt szánunk rá, egy történetírói mű igenis megfejthető.

KIS IVÁN

A Transylvanian Puzzle, Reconstructing Medieval Culture from Manuscript Fragments, Catalogue of an Exhibition Held at the Library of the Romanian Academy, Cluj-Napoca, by Adrian Papahagi, design by Angéla Kalló, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022. 107 p.

Földesi Ferencnek sok jó ötlete van. Egyik ilyen egy olyan fragmentum kiállítás, amelyik bemutatja, hogy különféle szakmák puzzle játékaik miként jutnak el az egyes darabtól akár egy-egy téma elméleti szintű megközelítéséig. Nem csupán egyes dokumentumok maradtak ránk töredékesen, hanem akár egész intézmények történetének forrásanyaga. A téma különösen aktuális, hiszen a 21. század informatikai lehetőségei mentén világszinten is lehet folytatni a kirakós játékot, lásd az ékírásos emlékek összegyűjtésének mozgalmát, vagy éppen a nemzetközi Dunhuang-programot.

Az ötletelés persze sokféleképpen folytatható, de az bizonyos, hogy a Magyar Királyság és Erdély könyvkultúrájának, könyves művelődésének története jelentős mértékben ráutalt a töredékek módszeres gyűjtésére, hosszú évtizedes kutatási programokra a keletkezett emlékek nagymérvű pusztulása miatt. Így nem véletlen, hogy Magyarországon 1974 óta zajlik a *Fragmenta Codicum* kutatócsoportban a szervezett kutatás, valamint a Zenei Fragmentológia Kutatócsoportban, ahol a Szendrey Janka által kiadott 1981-es kötet megjelenését követő szünet után 2015-től dolgoznak egy adatbázis felépítésén. A módszer létjogosultságára pedig a határokon túl is felfigyeltek.

Romániában a középkori könyvanyaghoz az első világháborút követően másként és másként viszonyultak a politikai erők, a román és a nem román szakemberek. De még a románok részéről is sokféle jelleget öltött az örökség appropriációs folyamata, a rombolástól a szakszerű és korrekt tudományos értékelésig. A 19. század első felének román értelmiségi belső vitája – keleti kultúra vagyunk, keletre tartunk, vagy nyugatra – napjainkra teljesen eldőlt, a Ceaușescu-korszakban még nyugati keresztény gyűjteményeket is telepítettek át a Kárpátok másik oldalára, hogy bizonyítsák a nyugathoz tartozás nagy történelmi hagyományát. Ennek a korszaknak azonban vége, és a mai Romániában egy új szakembergárda valóban európai attitűddel – nyugati műveltséggel és alapos keletismerettel – kezdte el felmérni és értékelni Románia kulturális örökségét. Nem tagadva, hogy ez az örökség a magyarok, a szászok, az örmények stb. öröksége is, és azt sem, hogy ennek az örökségnek a megteremtésében a románok szerepe korszakonként változóan, de kevés.

Ennek a munkának egy mérőöldkővéről (*Manuscrisele medievale occidentale din România, Census*, compil. de Adrian Papahagi [coord.], Adinel-Ciprian Dincă în colaborare cu Andreea Mârza, Iași, Polirom, 2018 [Biblioteca medievală]) már ismertetést közöltem (*Magyar Könyvszemle*, 136(2020), 82–84), kiemelve, hogy az ország mostani területi egységét a középkorra vetíteni, az akkori könyvanyag katalógusát egyben kiadni egy csúsztatás, mintha egy egységes kulturális területtel lenne dolgunk. A most ismertetendő kötetben ennek már kevésbé van nyoma, mindössze egy nagyváradi kézirat (*Antiphonale Varadiense*) olyan, amelyik igazából nem a „Transylvanian Puzzle” része – pontosabban csak annyiban, hogy ennek a ma ismert 58 töredéke közül egy Kolozsvárt található.

Az ismertetett kiadványra terve, a kiállításon alapvetően a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárának fragmentumai és az ezekhez kötődő őrzőkönyvek szerepelnek kilenc tárlóban. Valamennyinek részletes bemutatása olvasható a kötetben, teljes bibliográfiai hivatkozás sorral. A kilenc tárló mindegyikének külön tematikát adtak. A katalógus elején Papahagi alapos tanulmányban ismerteti a ’fragmenta codicum’ fogalmat, és hogy miben áll a kutatása. Aztán az első tárlóban bemutatják, hol található a szakember egy régikönyvben töredéket (a kötéstől, a gerincen át a kötésmerevítő anyagokig), miként lehet ezeket eltávolítani, mi a restaurálás menete. Ha tetszik, egy töredékkutatási ábécét olvashatunk. A magyar könyvtártörténet és magyar művelődéstörténet szempontjából fontos a második tárló, amelyik a *The historical collections of Cluj* címet viseli. Adrian Papahagi itt a kolozsvári könyvtártörténetet mutatja be angolul bármiféle appropriációs elem nélkül. A közölt képek pedig számos olyan tulajdonosi jegyet is láthatóvá tesznek, amelyeket eddig csak a régikönyvek katalógusaiból ismerhettünk. A további tárlók a ’proveniencia’ kutatás érdekességeit, a töredékből az egykori kódex építésének lehetőségeit mutatja be, illetve egy-egy jelentősebb liturgikus ’manuscriptum’-ot, az említett nagyváradi ’antiphonálé’-tól a kolozsvári ferences zsoltáros könyvekig. A katalógusban ezek a kéziratok teljes összehasonlító anyagukkal együtt kerülnek tárgyalásra, vagyis bőven közölnek képeket Gyulafehérvárról, Nagyszebenből, Segesvárról, Medgyesről, Brassóból, Csiksomlyóról, illetve Kolozsvárról. Az idézett *Census*-kötetben szereplő kéziratállomány legalább említés szintjén, de több darabja képekkel is megjelenik ebben a szép kiállítási katalógusban. Ezt követi tizenhat, a munkacsoport részvételével feltárt töredék katalógusa, ugyancsak teljes leírással.

A kiváló könyvívzléssel szerkesztett és nyomtatott kiállítási katalógus szakirodalmi bibliográfiával zárul. Fontos ennek az olvasása is, hiszen pontosan rávilágít Adrian Papahagi széleskörű olvasottságára, és hogy pontosan követi a magyar szakemberek eredményeit. Nemzetközi szakirodalmi tájékozottsága pedig a legjobb szakemberek közé sorolja őt. Figyelemre méltó a kötet didaxisa is, amely a célközönséget is mutatja, hiszen Adrian Papahagi a Babeş-Bolyai Egyetem Angol Intézetének alkalmazottja, szakmájának utánpótlásán is dolgoznia kell.

MONOK ISTVÁN

Réka Tímea Újlaki-Nagy, *Christians or Jews? Early Transylvanian Sabbatarianism (1580–1621)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlage, 2022 (Refo500 Academic Studies, Volume 87). 292 p.

Régi adóssága volt a nemzetközi tudományosságnak egy olyan monográfia megírása, amely az erdélyi szombatosok (sabbatarii) kora újkori múltját és műveltségét dolgozta fel. Ezt a hiátust tölti be Újlaki-Nagy Rékának a tavalyi esztendőben megjelent vastkos terjedelmű és egyúttal angol nyelvű kötete (A nevezett témáról magyar nyelven ld. még: NAGY Sándor, *Szombatos codexek*, Bp., Akadémiai, 1884 [Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből]; KOHN Sámuel, *A szombatosok, Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk, különös tekintettel Péchi Simon életére és munkáira.*, Bp., Athenaeum, 1889; KONCZ József, *Adatok a Bözödi Ev. Ref. Egyházközség történetéhez, Ezt megelőzi a hitújítás kezdete, terjedése és a túlhaltott újítás következménye: a szombatosság vázlatja 1867-ig*, Marosvásárhely, Ev. Ref. Kollegiumi Kny., 1905; KOVÁCS András, *Vallomás a székely szombatosok perében*, Bukarest, Kriterion, 1981; DÁN Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*, Budapest, Akadémiai, 1987 [Humanizmus és Reformáció, 13]; KOVÁCS András, *Az erdélyi szombatosság nyomában*, Csíkszereda, Pallas-Akadémiai, 1999). A könyv jelentőségét a közelmúltban Péter Katalin-díjjal és Klaniczay Tibor-díjjal is elismerték. Ugyanakkor a cím bizonyos szempontból csalóka, mert, aki arra számít, hogy egy igényes idegen nyelvű történeti témájú munkát vesz a kezébe, az biztosan „csalódní” fog. Ugyanis a könyv kimondottan nem e vallási csoport koraújkori történetére, hanem inkább vallási tanításaira, „kánonjaikra”, korabeli világméretűre és műveltségükre fókuszál. Hozzá kell tennünk, hogy ez semmit sem von le a könyv felbecsülhetetlen értékéről.

A szerző egyetemista kora óta kitartóan és példamutatóan nagy szorgalommal kutatja az erdélyi szombatosok történetét, műveltségét és társadalomformáló hatásait. Ez megmutatkozott már a választott témakörében (korábban) elvégzett forrásfeltáró kutatásaiban is, ami által joggal és méltán vívta ki a szűkebb értelemben vett szakma komoly elismerését (*Korai szombatos íráások*, sajtó alá rend., jegyz. Újlaki-Nagy Réka, Szeged, SZTE, 2010, [Fiatal Filológusok Füzetei, Korai újkor, 7]; *Zsidó székelyek, A bözödiújfalusi szombatos közösség emlékezete*, sajtó alá rend., bev., jegyz. Újlaki-Nagy Réka, Bp., Balassi, 2019). Újlaki-Nagy Réka jelen munkája az erfurti egyetemen kiváló eredménnyel, angol nyelven megírt és megvédett doktori disszertációjának részlegesen átdolgozásra került változata.

A nevezett vallási csoport – a szerző szándékosan és véleményem szerint jogosan kerüli a szombatosokra a felekezet, vagy a pejoratív, illetve diszkriminatív szekta fogalmát – tagjai hittételeiket, liturgiájukat, valamint szokásaikat elsősorban az ószövetségi zsidó vallási hagyományokra alapozták: így például a hét ünnepnapját is szombaton tartották. A múltban a keresztény egyháztörténetben több alkalommal is keletkeztek a szombatosokhoz hasonló vallási csoportok. Mi több, a keresztény ókor folyamán a kora újkori szombatosok előfutárjainak az a Kr. u. 1. századi zsidó-keresztény ebionitákat is tekinthetjük, akik tagadták Jézus Krisztus isteni természetét, és preegzisztenciáját, valamint szüzi születését. Sőt, a korai keleti egyházakban az 5. század közepéig nagyon erős volt a zsidó vallási hagyományok megléte, és ezek a korabeli írott forrásokban is tetten érhetők.